

Ahkâm Hadisleri Edebiyatındaki Yeri Bağlamında ‘Âsâru’s-sünen’: Mahiyet, Literatür ve Metin Dili Merkezli Bir Analiz

‘Âsâr al-sunan’ in the Context of Its Place in the Literature of Legal Hadiths (Ahadith al-Ahkâm): An Analysis Based on Nature, Literature And Text Structure

Abdulhamit KILIÇ¹
Salih KESGİN²

¹Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
Yabancı Diller Yüksekokulu, Arapça
Mütercim Tercümanlık Ana Bilim
Dalı, Samsun, Türkiye

²Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim
Dalı, Samsun, Türkiye

Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanan ‘Muhammed b. Ali en-Nîmevî ve ‘Âsâru’s-Sünen’ Adlı Eserindeki Metodu’ başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Geliş Tarihi/Received: 12.10.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 30.11.2022

Yayın Tarihi/Publication Date: 29.12.2022

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Abdulhamit KILIÇ

E-mail: abdulhamit.kilic@omu.edu.tr

Atf: Kılıç, Abdulhamit - Kesgin, Salih. “Ahkâm Hadisleri Edebiyatındaki Yeri Bağlamında ‘Âsâru’s-Sünen’: Mahiyet, Literatür ve Metin Dili Merkezli Bir Analiz”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 58/1 (Aralık 2022), 95-104.

Cite this article as: Kılıç, Abdulhamit - Kesgin, Salih. “Âsâr al-Sunan’ in the Context of Its Place in the Literature of Legal Hadiths (Ahadith al-Ahkâm): An Analysis Based on Nature, Literature And Text Structure”. *Journal of İlahiyat Researches* 58/1 (December 2022), 95-104.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

ÖZ

Müslüman bireyin hayatının Hz. Peygamber’in sünnetine uygun olarak inşa edilmesi gayesiyle oluşan ve farklı evrelerden geçen ahkâm hadisleri literatürü, son dönemde de çeşitli eserler ile genişlemeye devam etmiştir. Hindistanlı Hanefî fakih ve muhaddis Zahîr Ahsen Nîmevî’nin Âsâru’s-sünen isimli eseri ve üzerine kaleme aldığı ta’lîkler de literatürün son dönem örneklerindedir. Hanefî Mezhebini dönemindeki ehl-i hadîse karşı kendilerinin de kabul ettiği kaynaklar üzerinden argüman üreterek ve ağırlıklı olarak da isnâd tenkidi yapmak suretiyle savunmayı amaçlayan eser, henüz aşılamamış bir çalışma olan İ'lâû's-sünen müellifi Zafer Ahmed Tehânevî'ye tesir etmesi ve Keşmîrî, Kevserî, Ebü'l-Hasen Nedvî gibi isimlerin övgülerine konu olması açısından önem arz etmekte; bugün Hint-Alt kıtasında okutulacak bir misyon üstlenmeye devam etmektedir. Bu nedenle çalışmamızda Nîmevî ve Âsâru’s-sünen isimli eseri üzerinde odaklanılarak modern dönemde ahkâm hadisleri edebiyatının karakteristiği, eserin mahiyeti, literatürdeki yeri ve metin dili açısından analiz edilerek tartışılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Ahkâm Hadisleri, Âsâru’s-sünen, Nîmevî, Hadis Edebiyatı.

ABSTRACT

The literature of legal hadiths (ahādith-al-ahkām), which was formed with the aim of constructing the life of the Muslim individual in accordance with the Sunnah of the Prophet, has continued to expand with various works in the last period. Indian Hanafi jurist and muhaddis Zahir Ahsen en-Nimawî’s work called al-Âsâr al-sunan and the ta’lîks he wrote on the work are also examples of the last period of literature. The work, which aims to support the Hanafi Sect by producing arguments against the Ahl al-Hadith of its time, by making arguments based on the sources they also accept, and mainly by criticizing the isnād, is important in that it influenced Zafer Ahmad Tahânavi, the author of I’la al-sunan, and was the subject of praise of names such as Kashmiri, Kawthari, and Abu'l-Hasan an-Nadwi, and today it is taught in some madrasas in India and Pakistan and undertakes a mission. For this reason, in our study, focusing al-Âsâr al-sunan, the characteristic of the ahkam hadith literature in the modern period has been tried to be discussed by analyzing it in terms of the nature of the work, its place in the literature, and the language of the text.

Keywords: Hadith, Legal Hadiths (Ahadith al-Ahkâm), el-Âsâr al-sunan, al-Nîmawî, Hadith Literature.

GİRİŞ

Sahâbe, Kur’ân’ın anlaşılması ve hayata tatbikinde, vefatından önce Allah Rasûlü’nün (sas.) bizzat kendisine, vefatından sonra ise kendisinden öğrendikleri bilgilere ya da ondan aktarılan rivayetlere başvurmuştur. Bu uygulama İslâm ümmeti tarafından teselsülen devam ettirilmiş; Hz. Peygamber’den nakledilen rivayet birikimi değişen şartlar içerisinde ortaya çıkan yeni sorunların çözümünde ve pratik hayatın inşasında, Kur’an’dan sonra ikinci kaynak olarak önem görmüştür. Tasnif döneminin başlarından

itibaren Sünen, Musannef, Muvatta, Âsar ve Câmî türü eserlerde yer alan bu birikim, literatürde 'ahkâm hadisleri' şeklinde bir karşılık bularak derleme, şerh, haşiye gibi çalışmalara konu olmuştur.

Ahkâm hadisleri literatürünü incelediğimizde; H.1-3. yy. arasında *Sünen*, *Musannef*, *Âsar* gibi türlerle edebiyatın önemli örneklerinin telif edildiği, H.4-9. yy. arasında ise ahkâm hadisleri literatürünün gelişim dönemini tecrübe ederek Tahâvî'nin (öl. 321/933) *Şerhu Me'âni'l-Âsar*'ından İbn Hacer el-Askalânî'nin (öl. 852/1449) *Bulûğu'l-Merâm*'ına kadar oldukça velûd bir dönemin yaşandığı görülmektedir. Ancak pek çok müellifatin akabinde H.10-12. yy. arasında ise eser telifinde bir duraksamanın varlığına şahit olunmaktadır. H.12. yy. sonrasında ise ahkâm hadisleri edebiyatında bir dönüşüme tanık olunmakta; Müslüman coğrafyada filizlenen, yeniden kendi kaynakları ve birikimiyle buluşma, içinde bulunulan döneme kendi kodlarına uygun cevaplar üreterek eserler telif etme arayışının hâkim olduğu bir dönem tecrübe edilmektedir.¹ Şerh, haşiye türünde ya da özgün tasnif üslûbuna sahip eserlerin görüldüğü bu dönemde San'ânî'nin (öl. 1182/1768) *el-Udde'si*, Şevkânî'nin (öl. 1250/1834) *Neylû'l-Evtâr*, Zahîr Ahsen en-Nîmevî'nin (1861-1904) *Âsârû's-sünen*'i ve Zafer Ahmed et-Tehânevî'nin (öl. 1394/1974) *İ'lâû's-sünen*'i gibi kıymetli eserler telif edilmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda literatürün önemli bir örneği olması nedeniyle Hindistanlı âlim Zahîr Ahsen Nîmevî'nin *Âsârû's-sünen*'ine odaklanılacak, öncelikle Nîmevî hakkında bilgi verildikten sonra *Âsârû's-sünen*'in mahiyeti, literatürdeki yeri ve metin dili irdelenecek; eserin temel nitelikleri esas alınarak ilgili dönemdeki ahkâm hadisleri edebiyatının karakteristiği *Âsârû's-sünen* özelinde anlaşılmalı çalışılacaktır. Çalışmamızda ayrıca müellifin dönemin en etkin müellifi ve eseri olan Tehânevî'ye ve eseri *İ'lâû's-sünen*'e etkisi de tartışılacaktır.

Tam ismi Ebû'l-Hayr Muhammed b. Sübhân Ali en-Nîmevî es-Siddîkî olan müellif 1861'de Hindistan'ın Bihâr Eyaleti'ne bağlı bir kasaba olan Salehpur'da dünyaya gelmiştir.² İlim sahibi ve kültürlü bir aile içerisinde büyüyen müellifin, 5-6 yaşlarına geldiğinde babası tarafından Nîmî'deki kasaba okuluna verilmesiyle başlayan ilim hayatı yolculuklarla devam etmiştir. Öncelikle Azîmâbâd'a giden Nîmevî, burada muhaddis Muhammed Saîd el-Azîmâbâdî (öl. 1304-05/1887) ve muhtelif ulemâdan bazı Arapça eserler okumuştur. 1879'da Gâzîpûr'a giderek yaklaşık dört sene hem Müftî Muhammed el-Firengî Mahallî'den³ hem de Muhammed Abdullah el-Ğâzîpûrî'den (öl. 1920) dinî ilimlere dair bazı kitapları okumuştur. 1883'te Lekne'ye gelen Nîmevî, 18 ve 19. yüzyıllarda Hindistan'daki en önemli İslâmî eğitim merkezlerinden biri olan ve Şiblî Nu'mânî (1857-1914) tarafından Hindistan'ın Cambridge'i olarak nitelendirilen Firengî Mahal⁴ ulemasından Abdülhây el-Leknevî'ye talebe olmuş ve kendisinden çeşitli tefsir, hadis, fıkıh ve usûl kitapları kıraat etmiştir.⁵ Ayrıca Şeyh Hakîm Bâkır Hüseyin eş-Şîfî el-Leknevî'den⁶ tıp kitapları okumuş ve kendisinden bir tıp diploması almıştır. Lekne'deki beş senelik aklî, naklî ve tabîî ilimler tahsilinden sonra vatanı Nîmî'ye dönen⁷ müellif, ardından Patna'ya giderek hem geçimini sağlamak hem de insanlara hizmet maksadıyla tabiplik yapmıştır. Fakat bu süre zarfında eser telif etmeyi ve Kur'ân, hadis, fıkıh, usûl, felsefe, mantık ve tıp gibi ilimleri okutmayı da ihmal etmemiştir.⁸ 1904'te Azîmâbâd'da vefat eden müellif, Nîmî'de medfundur.⁹

Zahîr Ahsen, dönemindeki ehl-i hadîs¹⁰ tarafından hadise muhalefet ile itham edilen¹¹ Hanefî Mezhebi'nin rivayetten bağımsız bir fıkıh anlayışına sahip olmadığını ortaya koymayı hedefleyen bir müelliftir. Zamanındaki fikhî tartışmaların bir sonucu olarak görülebilecek dinî sahadaki eserleri, Hanefî Mezhebi'nin görüşlerini teyit etme ve "kendilerini ehl-i hadîs olarak isimlendiren zâhir ehlî"¹² şeklinde nitelediği ehl-i hadîse cevap verme amacı taşımaktadır.¹³ Nitekim eserlerinin çoğu, ehl-i hadîs ve Hanefîler arasında tartışma konusu olan taklîd, ref'u'l-yedeyn, "Âmîn" in gizli veya açıktan söylenmesi, namazda ellerin göğsün veya göbeğin altına koyulması, Cuma namazının şehirlerde veya köylerde kılınması gibi konularla ilgilidir.¹⁴ Çok yönlü bir âlim olan Nîmevî'nin şiir ve edebiyata dair de eserleri bulunmaktadır.¹⁵

1 Hadis tarihi üzerine çalışanlar hicri üçüncü asırdan sonrasını tehzib devri olarak tasnif etmektedirler. Çünkü ilk üç asır hadis müellifâtının aslı unsurlarının oluştuğu dönemdir. Bununla birlikte tarihsel akışı daha detaylı analiz edebilmek maksadıyla yapılan tasniflere bakıldığında H.1-3. asırların ahkâm hadisleri edebiyatının 'oluşum dönemi'; H.4-9. asırlar arasındaki dönemin hazmedilmiş bilgiler ve oluşum döneminde telif edilen eserler üzerine yepyeni çalışmaların ortaya konulduğu 'gelişim dönemi'; H.10-12. asırlar arasındaki dönemin ilmi sürekliliğin kesintiye uğraması nedeniyle 'duraklama dönemi'; H.12. yüzyıl ve sonrasının ise Müslüman coğrafyada yeniden ilmi canlanışın başlangıcına şahit olunması ve içinde bulunulan döneme cevap üretmek üzere eserler telif etme arayışının hâkim olması nedeniyle 'dönüşüm dönemi' olarak tasnif edildiği görülmektedir. Bk. Salih Keskın, *Ahkâm Hadisleri Mahiyet, Tarihsel Süreç ve Literatür* (Samsun: Üniversite Yayınları, 2016).

2 Muhammed b. Ali Nîmevî, *Âsârû's-sünen ma'a't-Ta'likî'l-hasen ve ta'likî'l-Ta'lik*, thk. Mevlânâ Feyz Ahmed (Multan: Mektebe İmdâdiye, ts.), 281. (Nîmevî'nin oğlu Muhammed Abdürreşîd'in kaleme aldığı "Tercemetü'l-müellifin" başlıklı bölüm). Bazı kaynaklarda Muhammed b. Ali Nîmevî ve Zahîr Ahsen Nîmevî iki ayrı şahsiyet gibi tanıtılmıştır. Bk. *Fihrisü'l-hizâneti'teymüriyye* (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1947) 3/309; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 3/375.

3 Vefat tarihi tespit edilememiştir.

4 Azmi Özcan, "Firengî Mahal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13/132-133.

5 Dr. Muhammed Atîkürrahman, *el-Muḥaddisü'l-kebir eş-Şeyḫ Zahîr Ahsen Şevḫ en-Nîmevî hayâtuhu ve âşâruhu fî'l-hadîs* (New Azimabad Colony-Patna: Merkezü'l-Buhûsî'l-İslâmiyye, 2011), 107-108.

6 Vefat tarihi tespit edilememiştir.

7 Atîkürrahman, *el-Muḥaddisü'l-kebir*, 109.

8 Atîkürrahman, *el-Muḥaddisü'l-kebir*, 117-118.

9 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 281; Atîkürrahman, *el-Muḥaddisü'l-kebir*, 118.

10 Klasik dönemde ehl-i hadîs tabirinin, iki anlamda kullanıldığı görülmektedir: 1. Hadis öğrenim ve öğretimiyle uğraşan, râvilerin durumlarını bilen ve hadisi ilgilendiren bütün konularda söz sahibi olan kimseler. 2. Hukuka ilişkin meselelerde bir hadis veya haber buldukları sürece kıyasıya başvurmayan, hükümleri âyet ve hadislerin zahiri manalarından yola çıkarak elde etmeye çalışanlar. Bk. Abdullah Aydın, "Ehl-i hadîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/507-508; Nîmevî söz konusu tabir ile 19. yüzyılda Hint Alt Kitası'nda ortaya çıkan ehl-i hadîsi kastetmektedir. Bu dönemdeki ehl-i hadîs, Şah Velîyullah ekolünün bir parçası olup kurucusu Nezir Hüseyin'dir (1805-1902). Nezir Hüseyin, önceleri Hanefî Mezhebine mensup iken daha sonra herhangi bir fikhî mezhebe bağlı kalmadan Kur'an ve hadisin zâhirine göre hüküm vermesi benimsemiştir. İçtihadını ilan etmesinden sonra ehl-i hadîs grubu bir ekol haline gelmiştir. Tevhid vurgu yapmaları, dört fikhî mezhebini reddederek doğrudan Kur'an ve Sünnet'e dayalı içtihadî benimsenmeleri, İslâmî olmayan adet ve geleneklerle mücadele etmeleri temel özellikleridir. Bk. Mehmet Özşenel, *Pakistan'da Hadis Çalışmaları* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2014), 108-109; a.m.f., "Nezir Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33/73. Ayrıca imamların taklit etmeyi Müslümanlar arasında ihtilaf sebebi gördükleri ve risâlete şirk koşmak olarak kabul ettikleri nakledilmektedir. Bk. Zaferullah Daudî, *Şah Velîyullah Dehlevî'den Günümüze Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 252.

11 Bk. Daudî, *Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları*, 251-255.

12 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 237. Müellif ehl-i hadîsten sadece bu şekilde bahsetmektedir. Ayrıca bu eserden yola çıkarak müellifin, Hanefîler için ağır ifadeler kullanan ekol mensuplarına karşı ilmi üslûba halel getirecek ve Müslüman nüfusun siyaseten zor günler geçirdiği bir dönemde, tarafları birbirine husumet beslemesine sebep olacak bir tutum içerisinde girmeye çalıştığı söylenebilir. Bu tutumun oluşmasında, reddiyeler yazdığı kişiler ile ilişkilerini saygı ve kardeşlik içerisinde devam ettirdiği aktarılan hocası Leknevî'nin etkisinin olması muhtemeldir. Bk. Büyükmutu, *Muhammed Abdülhây el-Leknevî'nin Hayatı, Eserleri ve Fıkıh İlmindedir Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2016), 62.

13 Dr. Muhammed Atîkürrahman (doğ. 1946), müellifin Hanefî bir çevrede yetişmesini, hocası Abdülhây Leknevî'yi ve ehl-i hadîsin Hanefîler'e karşı sert tutumunu, onun ilmi hayatını ve dinî düşüncesini şekillendiren sebepler arasında zikretmektedir. Ona göre Hanefî mezhebinin desteklenmesi noktasında Hindistan'ın genelinde büyük bir rol üstlenen Leknevî, ehl-i hadîs âlimleri ile kendisi arasında geçen münakaşalarda, özellikle de Siddîkî Hasan Han (öl. 1307/1890) ile yapılmış olduğu "taklit" hakkındaki münakaşada, Hanefî mezhebini müdafaa etmiştir. Ehl-i hadîs, Hanefîler'e ağır ithamlarda bulunmuş ve bu ithamlar mezhep imamlarını küçümsemeye kadar varmıştır. Bid'at ve hurafe kabul ettikleri fikhî mezheplerini taklit etmeyi kabul etmemişler, medreselerde fikhî kitapların okunmasıyla da istihza etmişlerdir. Uzun zaman Leknevî'den ders alan Nîmevî de onun yolundan gitmeyi ve hadis konusunda Hanefî mezhebini teyit etmeyi amaçlamıştır. Bk. Atîkürrahman, *el-Muḥaddisü'l-kebir*, 164-166.

14 Eserlerinden bazılarının başlıkları şu şekildedir: *el-Hablû'l-metin fî'l-ihfâ-i bi Âmîn*, *Reddû's-Sikkîn*, *Câmî'u'l-âşâr fî ihfâşâ'i'l-Cum'a bi'l-emşâr*, *Lâmî'u'l-envâr li def'i'z-zulme elletî fî'l-mezhebî'l-muhtâr*, *Maḳâle-i kâmile*, *Cilâu'l-ayn fî terk-i ref'i'l-yedeyn*, *ed-Dürri'l-gürre fî vaz'i'l-yedeyn*, *ale's-şudûr ve taḫte's-sürre*.

15 Bk. Atîkürrahman, *el-Muḥaddisü'l-kebir*, 178-181; 268-269.

1. ÂSÂRU'S-SÜNEN VE TA'LİKLERİ

Nîmevî'nin, hadise dair telifâtının en güzeli ve bu alandaki kitapların umdesi,¹⁶ hadis ilmine dair nadir bir kitap¹⁷ olarak nitelediği *Âsâru's-sünen*'de fukahâ arasında ihtilâflı meseleler merkeze alınarak tahâret ve namaz konusuna dair 1113 ahkâm hadisi derlenmiştir. Rivayetlerin akabinde ise yer aldığı kaynak, hadisin sıhhat derecesi ve konuyla ilgili kısa bilgiler aktarılmıştır. Eser üzerine daha sonra kaleme alınan *et-Ta'liku'l-Hasen ve Ta'liku't-Ta'lik* isimli çalışmalarda ise *Âsâru's-sünen*'deki rivayetler, ilgili literatüre atıfla, hadis tekniği açısından kritik edilmiş ve Hanefîlerin fikhî konulardaki kanaatlerinin desteklenmesi amaçlanmıştır. Eser, bu yönüyle herhangi bir fikhî kanaati savunma amacını taşımayan, ahkâma taalluk eden hadisleri öz bir şekilde bir araya getirmeyi hedefleyen çalışmalardan ayrılmaktadır.

1.1. Âsâru's-sünen'in Yazılmasına Tesir Eden Etkenler

Âsâru's-sünen ve ta'liklerinin ulaşabildiğimiz matbu nüshalarında eserin telif amacına dair detaylı bilgiye rastlayamadık. Ancak Atîkürrahman, *Âsâru's-sünen*'in 1295 tarihli matbu nüshasına atıfla, müellifin eserin telif amacını bildiren Urduca ifadelerini –Arapça karşılığıyla birlikte– paylaşmakta ve yazılmasına tesir eden etkenlerden bahsetmektedir. Söz konusu etkenleri iki maddede toplayabiliriz: a) Taklîdi kabul etmeyenlerin Kitap ve Sünnet'i eksik yorumlaması; Ebû Hanîfe'ye (öl. 150/767), mezhebine ve mezhebi taklit eden kimselere ağır ithamlarda bulunarak inanç ve fikirlerini yaymaya çalışmaları, b) Dönemin İslâmî eğitim veren medreselerinde okutulan *Bulûğu'l-Merâm* ve *Mişkâtü'l-Mesâbih* gibi hadis kitaplarının Şâfiî âlimlere ait eserler olması ve talebeler ile taklîdi kabul etmeyen hocaların Hanefî Mezhebi hakkında sağlam bilgilere sahip olmamaları sebebiyle insanların yavaş yavaş Hanefî Mezhebi'ne karşı Şâfiî Mezhebi'ni benimsemeleri.¹⁸ Müellifin şu ifadeleri, *Âsâru's-sünen*'in telif amacını, telif tarzını ve telifine atfedilen önemi göstermesi açısından önemlidir:

"Bu günlerde Âsâru's-sünen'i, Mişkâtü'l-Mesâbih tarzında (bir eser olacak şekilde) telif etmeye başladım. Bunun için Mısır, Anadolu ve Haremeyn-i Şerîfeyn gibi farklı beldelere gitmem gerekiyor.¹⁹ Gayret bizden, tamamına erdirmek Allah'tan. Bırak Hindistan'ı Araplarda bile bulunmayan bazı yazma nüshalar elde ettim. Bu kitap, tamamlandığında, Allah'ın izniyle Hanefîler için gerçekten faydalı olacak."²⁰

Müellif, "*Mişkâtü'l-Mesâbih tarzında*" ifadesine açıklık getirmemekle birlikte *Mişkât*'in bazı özelliklerini düşündüğümüzde şunları söylemek mümkündür: a) Ale'l-ebvâb sistemle telif edilen *Mişkât*'ta temizlikten vasiyyete kadar fikhin temel konularını oluşturan ahkâm hadisleri de yer almakta,²¹ İman ve İlim bölümleriyle başlasa da konu sıralaması Sünen türü eserlerdekine benzemektedir. Ahkâm hadislerini muhtevî *Âsâru's-sünen* de İman ve İlim bölümleriyle başlamamakla birlikte konu sıralaması açısından Sünen türü eserlerle benzerdir. b) *Mesâbihu's-Sünne*'deki isnâdların hazfî, sahabe râvisinin ise gerekli görüldüğü yerde zikredilmesi uygulaması²² *Mişkât*'ta da devam etmektedir. *Âsâru's-sünen*'de de isnâdlar hazf edilmiş fakat sahâbe râvisi daima zikredilmiştir. Tüm bunlarla birlikte, müellifin örneğin bir ahkâm klasiği olan "*Bulûğu'l-Merâm tarzında*" demek yerine "*Mişkâtü'l-Mesâbih tarzında*" demesinin en önemli sebebi, belki de *Mişkât*'in üstlendiği misyondur. *Mişkât*'ı, *Mesâbihu's-Sünne*'nin yeni bir çeki düzen verilmiş şekli olarak tavsif eden Brockelmann, eserin "*muhtevasının bolluğu ve kullanışlı olması*" sebebiyle yaygınlaştığına vurgu yapmakta ve "*...bu eser Müslümanlar için bilhassa bu hususta ilmi az olanlar için, diğer bütün eski hadis mecmualarının yerini tutmakta, uzun-uzadıya isnat aramak külfetinden âzâde kılmakta ve mâlûmat furûşluktan ziyâde, esaslı bir bilgi vermek gâyesini gütmektedir*"²³ diyerek bir anlamda hadis musannefâtının özeti mahiyetinde olduğuna ve ilmi az olanların işini kolaylaştırdığına dikkat çekmektedir. *Mişkât* üzerine biri Farsça diğeri Arapça olmak üzere iki şerh kaleme aldı²⁴ aktarılan²⁴ Abdülhak ed-Dihlevî de (öl. 958/1551) *Mişkât*'ı diğer kitaplara tercih etme sebebi olarak a) sahih ve muteber hadislerle yer vermesi, b) tertibinin güzelliği, c) kapsamlılığı, d) senetlerin zikredilmemesinin, okuyucunun dikkatini hadisi anlamaya yoğunlaştırmasına yardımcı olması gibi özelliklerine vurgu yapmaktadır.²⁵ 1693'te Leknev'de kurulan Dârü'lulûm-i Firengî Mahal'in kurucusu Molla Nizâmüddîn'in (öl. 1161/1747) hazırladığı ders-i nizâmî programına²⁶ *Mişkât*'in da dâhil edilmesi²⁷ bu gibi özellikleri sebebiyle olsa gerektir. Buradan hareketle müellifin, *Âsâru's-sünen*'in; geniş muhtevalı, kullanışlı, tertipli, ahkâm hadislerinin özeti sunan, Hanefî Mezhebi hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan âvâm ve medrese talebeleri arasında doğru bilginin dönüşümünü sağlayacak bir eser olmasını arzuladığı düşünülebilir.

Eserde, fukahânın tahâret ve namaz konuları²⁸ bağlamındaki ihtilâfları merkeze alınarak ilgili ahkâm hadisleri derlenmiş; rivayetlerin akabinde yer aldığı kaynak, hadisin sıhhat derecesi ve konuyla ilgili kısa bilgiler aktarılmıştır. Ehl-i hadîsten bazı âlimlerin *Âsâru's-sünen*'i eleştirmesi üzerine müellif *et-Ta'liku'l-Hasen ve Ta'liku't-Ta'lik* isimli iki ta'lik kaleme almış²⁹ ve rivayetleri hadis, fikh, tefsir, usûl, tarih, siyer-şemâil ve ricâl kaynaklarına atıfla isnad, metin ve muhteva yönünden değerlendirerek Hanefîlerin fikhî konulardaki kanaatlerini desteklemeyi amaçlamıştır. Ancak metin ve muhteva tenkidleri, isnad tenkidine göre azınlıktadır. Yani mezhebi görüşlerin teyidi, ağırlıklı olarak ilgili rivayetlerin cerh-ta'dil açısından değerlendirilmesi üzerinden yürütülmüştür. Kevserî ve Nedvî de Nîmevî'nin bu yönüne dikkat çekmektedir.³⁰

16 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 282.

17 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 282.

18 Atîkürrahman, *el-Muḥaddisü'l-kebir*, 184.

19 Nîmevî'nin bu beldelere seyahat edip etmediğine dair bir bilgi elde edemedik.

20 Atîkürrahman, *el-Muḥaddisü'l-kebir*, 185.

21 Selim Demirci, *Tibî'nin Mişkât Şerhi ve Hadis Literatüründeki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015) 156.

22 Demirci, *Tibî'nin Mişkât Şerhi*, 64.

23 C. Brockelmann, "Begavî", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi: 1979), 2/449.

24 Özşenel, *Pakistan'da Hadis Çalışmaları*, 65.

25 Özşenel, *Pakistan'da Hadis Çalışmaları*, 71.

26 Bk. Azmi Özcan, "Dârü'lulûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8/553.

27 Özşenel, *Pakistan'da Hadis Çalışmaları*, 65.

28 Muhammed Abdürreşîd; müellifin, *Âsâru's-sünen*'in ikinci cüzünün yazımını 1314/1896 yılında bitirdiğini, ömrü vefa etmediği için ancak Kitâbu's-Salât'ı tamamlayabildiğini, eserin Kitâbu'z-Zekât ile başlayan ve müellif hattı olan üçüncü cüzünden bir bölümünü bulduğunu fakat bunun fayda sağlamayacak kadar kısa olduğunu ifade etmektedir Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 271.

29 Atîkürrahman, *el-Muḥaddisü'l-kebir*, 239.

30 Bk. Kevserî, *Maḳâlâtü'l-Kevserî*, 84; Atîkürrahman, *el-Muḥaddisü'l-kebir*, 255.

Tüm bunlar birlikte düşünüldüğünde, müellifin *Âsâru's-sünen*'i telifinde temel amacının Hanefî çevrede özellikle de öğrenciler arasında doğru bilginin dönüşümünü sağlamak olduğu, ta'liklerin de daha çok ulemaya hitap ettiği dolayısıyla akademik bir çalışma hüviyeti arz ettiği söylenebilir. Nitekim Süleyman el-Bennûrî'nin, *Âsâru's-sünen*'in bugün Hindistan ve Pakistan'daki bazı medreselerin eğitim programında bir ders kitabı olarak yer aldığı ifade etmesi,³¹ ayrıca eserin Edilletü'l-hanefiyye türü güncel eserlerin kaynakları arasında yer alması³² müellifin arzusunun gerçekleştiği ve hâlâ bu doğrultuda bir misyon üstlenmeye devam ettiği şeklinde yorumlanabilir. *Âsâru's-sünen* üzerine yapılan tercüme, irab, haşiye, tahkik, tahrir ve ihtisar çalışmalarının birçoğunun söz konusu ülkelerdeki araştırmacıların kaleminden çıkması da bu tespiti teyit eder niteliktedir.

1.2. *Âsâru's-sünen*'in Mukaddimesi

Âsâru's-sünen oldukça kısa bir mukaddimeye sahiptir. Müellif besmele, hamd ve salâttan sonra eserde yer alan hadis ve *âsâr Sahih*, *Sünen*, *Mu'cem* ve *Müsned* türü kitaplardan seçtiğini, her rivayetin akabinde rivayeti tahrir eden musannifi belirttiğini, kitabın hacmini artırmamak adına isnadları zikretmediğini³³ söylemekte; başka herhangi bir bilgi vermemektedir. Bununla birlikte mukaddimenin ilk cümlesinde *Miškâtü'l-Mesâbih* ve *Me'âni'l-âsâr* gibi hadis literatüründe önemli olan iki eser isminin, duanın bir parçası olarak kullanılması dikkat çekmektedir: "نور قلوبنا بنور معرفة معاني الآثار / Ey gönüllerimizi nûr lambalarının kandilleri yapan, kalplerimizi eserlerin manalarını bilmenin nuru ile aydınlatan (Allah'ım)! Sana hamd ederiz!" Müellif, yukarıda belirttiğimiz üzere, *Âsâru's-sünen*'in *Miškât* gibi bir eser olmasını arzu etmiştir. Bu duada *مشكاة* kelimesi, eserin, Hatîb et-Tebrîzî'nin (öl. 741/1340) *Miškâtü'l-Mesâbih*'ine benzediğine işaret etmek için bilinçli olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde duada ahkâm hadisleri edebiyatının önemli örneklerinden Tahâvî'ye ait *Şerhu me'âni'l-âsâr*'ın, "eserlerin manalarını bilmek" anlamına gelecek şekilde *معرفة* kelimesi ile birlikte (*معرفة معاني الآثار*) kullanılması, müellifin, "zâhir ehlî" olarak vasıflandırdığı ehl-i hadîse "Hanefîlerin hadisleri anlamada kendilerinden farklı bir usule sahip oldukları" mesajını verme amacını taşımaktadır.

1.3. *et-Ta'liku'l-Hasen*'in Mukaddimesi

Besmele, hamd ve salât ile mukaddimeye başlayan müellif, tam ismiyle birlikte kendini tanıttıktan sonra gördüğü bir rüya çerçevesinde hadis ilmine yönelme sürecini anlatmış, ardından *Âsâru's-sünen*'deki rivayetleri aktarım usulüne dair şu bilgileri vermiştir:

1. Buhârî (öl. 256/870) ve Müslim'in (öl. 261/875) *Sahih*'lerinde geçmeyen rivayetlerin sıhhat durumu belirtilmiştir.
2. Her rivayetin kaynağı zikredilmekle birlikte çoğu rivayetin sonunda kaynakları ayrı ayrı zikretmek yerine bazı kavramlar kullanılmıştır. Bu kavramlar ve bunlar ile kastettiği kaynaklar şöyledir: **es-Şeyhân** (رواه الشيخان): Buhârî ve Müslim; **es-Selâse** (رواه الثلاثة): Ebû Dâvûd (öl. 275/889), Nesâî (öl. 303/915) ve Tirmizî (öl. 279/892); **el-Erba'a** (رواه الأربعة): Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî ve İbn Mâce; **el-Hamse** (رواه الخمسة): Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855); **es-Sitte** (رواه الستة): Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî, İbn Mâce, Buhârî ve Müslim; **el-Cemâ'a** (رواه الجماعة): Ebû Dâvûd, Nesâî, Tirmizî, İbn Mâce, Buhârî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel.³⁴
3. (رواه الشيخان) denildiğinde çoğunlukla ayrıca diğer muhricleri zikretmemiştir.
4. Bazı rivayetlerin sonunda muhricleri zikrettikten sonra (وأخرون / ve diğerleri)³⁵ ifadesini kullanmış ve bu ifadeyle ya (الجماعة) kısaltmasına dâhil ettiği muhricleri ya da İmam Mâlik, İmam Şâfi' (öl. 204/820), Dârimî, İbn Hibbân (öl. 354/965), Tahâvî, Taberânî (öl. 360/971), Dârekutnî (öl. 385/995), Hâkim (öl. 405/1014), Beyhakî (öl. 458/1066) gibi (الجماعة) kısaltmasına dâhil etmediği muhricleri kastetmiştir.
5. Bir rivayeti, isimlerini veya lakaplarını zikrederek tahrir ashâbından birden fazlasına isnad ettiğinde; hadisin lafzı ilk muhric ait ve hadisin sıhhatine dair verilen hüküm de diğer muhriclerin rivayetine bakılmaksızın, bu ilk muhricin rivayeti dikkate alınarak verilmiştir.
6. Sadece alâmetlerle yetindiği rivayetlerde (الستة), (الجماعة) veya (الشيخان) kısaltmaları koyulan rivayetlerin lafzı Buhârî veya Müslim'den birine aittir. (رواه الخمسة), (رواه الأربعة), (رواه الثلاثة) kısaltmaları koyulan rivayetlerin lafzı ise bu kısaltmaların ifade ettiği muhriclerden herhangi birine aittir.
7. Bir rivayete "sahih" hükmünü verdiğinde, belirtilen muhriclerin rivayetlerinin ya tamamının ya da bir kısmının isnadını; zayıf hükmünü verdiğinde ise tamamının isnadını dikkate almıştır.³⁶

2. *ÂSÂRU'S-SÜNEN* VE TA'LİKLERİNDE METİN DİLİ

2.1. Bâb Başlıkları ve Bâb Sonundaki Açıklamalar

Kitâbu't-Tahâre'de 46, Kitâbu's-Salât'da 228 olmak üzere toplam 274 bâb ihtiva eden eserde rivayetler "kitâb-ebvâb-bâb" şeklinde üst-alt konu başlıklarının altına yerleştirilmiştir. Eserdeki tüm bâb başlıkları incelediğinde şu hususlar göze çarpmaktadır:

31 Nîmevî, *Âsâru's-sünen ma'a't-Ta'liku'l-Hasen* (Karaçi: Meclisü'd-Da've ve't-Tahkiki'l-İslâmî, 2019), 3.

32 Bk. Muhammed Abdullah b. Müslim el-Behlevî, *Edilletü'l-hanefiyye mine'l-ehâdîs'in-nebeviyye ale'l-mesâilü'l-fikhiyye* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2007), 74, 121, 141, 168, 223, 235.

33 Isnâdların zikredilmemesi yönüyle, eser, ahkâm hadislerini muhtevî literatürün önemli örneklerinden İbn Tallâ'nın (öl. 404/1014) *Akziyetü Raşûlillah*'i, İbnü'l-Harrât el-İşbîlî'nin (öl. 582/1186) *el-Ahkâmü'l-vustâ's*, İbn Şeddâd'ın (öl. 539/1145) *Delâilü'l-ahkâm*'i, Cemmâli'nin (öl. 541/1146) *Umdetu'l-ahkâm*'i, Meccüddin İbn Teymiyye'nin (öl. 652/1254) *el-Müntekâ's*ı ve İbn Hacer'in *Bulûğu'l-merâm*'i ile benzeşmektedir. Bk. Kesgin, *Ahkâm Hadisleri*, 116, 120, 126, 130, 133, 153.

34 *Bulûğu'l-Merâm*'da hadislerin hangi kaynaktan geçtiğini belirten İbn Hacer'in de "seb'a", "sitte", "hamse", "erba'a", "selâse" ve "müttefekun aleyh" kavramlarını kullandığı aktarılmaktadır. Bk. Kesgin, *Ahkâm Hadisleri*, 153. Müellif, hem kavram kullanımını bir metod olarak benimsemesi hem de neredeyse aynı kavramları aynı eserleri ifade edecek şekilde kullanması yönüyle İbn Hacer'i örnek almış görünmektedir. Nitekim her iki müellifin de yedi kavram kullanması ve kavramların temsil ettiği kaynakların da aynı olması dikkat çekmektedir. Tek farklılık ise müellifin; İbn Hacer'in kullandığı "müttefekun aleyh" kavramı yerine "seyhân", "seb'a" kavramı yerine "cema'a" kavramını kullanmış olmasıdır. Bk. Ebü'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer, *Bulûğu'l-merâm min edilletü'l-Ahkâm*, thk. Mâhir Yâsin el-Fahl (Riyad: Dâru'l-Kabes, 2014), 46.

35 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 8. (وأخرون) ifadesiyle kastettiği muhriclerin isimlerini de nadir olmakla birlikte ta'lik kısmında zikretmiştir. Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 161, 181.

36 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 7.

1. Başlıkların küçük bir bölümü "السنة" 44 "كراهة" 43, "استحباب" 42, "غير واجبة" 41, "عدم وجوب" 40, "إباحة" 39, "بياح" 38, "لا يجوز" 37, "جواز" 45 gibi meselenin fikhî hükümünü yansıtan ifadelerin ya da (باب الرد علي من قال) 47 (باب ما استدل به), 46 (باب ما يدل علي), 48 gibi terkiplerin bulunduğu cümlelerden oluşmaktadır⁴⁹ ve bâb başlıklarıyla hadisler arasında herhangi bir irtibatsızlık görülmemektedir.
2. Bazı bâb başlıklarında âyet-i kerîme ve tâbiîn sözleri de yer almaktadır.⁵⁰
3. Bazı bâb başlıklarına notlar düşülerek konuyla ilgili bazen çok kısa⁵¹ bazen de bir sayfaya yaklaşan⁵² ek bilgiler verilmiştir.
4. Birbirinin zıddı fikhî hükümler ihtiva eden bazı rivayetler, art arda gelen bâblarda işlenmiştir. Örneğin meninin necis olduğunu ifade eden sahih rivayetlere "باب نجاسة المنى", temiz olduğunu ifade eden ve isnad açısından problemlili görülen rivayetlere ise "باب ما يعارضه" başlığı altında yer verilmiş; değerlendirmelerin gerekçeleri ise ta'lik kısmında ele alınmıştır.
5. Bâblardaki hadis sayısı standart değildir.
6. Nadir de olsa, rivayetin, yer aldığı hadis kitabının hangi bâbında geçtiğini bildirilmiştir.⁵³
7. Bazı bâbların sonunda, müellifin (قال النيموي) diye başlayan ve bir hadisin sihhati ya da delâletine dair kanaatini yansıtan cümleler bulunmaktadır. Eserin, bu yönüyle Tirmizî'nin Câmî'ine benzediği söylenebilir. Örneğin meninin temiz oluşuyla ilgili rivayetlerin sonuncusuna, müellif şöyle bir not düşmüştür: "Nîmevî der ki: Bu rivayet, meninin temiz olduğu görüşünü benimseyenlerin ileri sürdüğü eserlerin en kuvvetlisi olmakla birlikte necis olduğuna delil getirilen sahih haberlere (sıhhat bakımından) denk değildir. Bununla birlikte İbn Abbas'ın (ra.) 'Zira o sümük veya tükürük konumundadır' şeklindeki benzetmesinin, meninin sümük veya tükürük gibi temiz olduğu hususunda değil, temizlenebilme ve izâle edilebilmesi hususunda olması da muhtemeldir."⁵⁴ Bu açıklama, Nîmevî'nin hadisleri anlama usulünde de göstermesi açısından önemlidir. Atıkkurraman, eserde (قال النيموي) şeklinde toplam 49 adet açıklama bulunduğunu tespit etmiş ve bunların tamamını "اسم المسألة-اسم الباب" başlıkları altında sıralamıştır.⁵⁵

2.2. Sihhat Değerlendirmeleri

Hanefîler'in fikhî görüşlerini teyit amacıyla olan *Âsaru's-sünen*'de, mezhebin bir konudaki görüşünü teyit eden ya da mezhebin görüşüne muhalif olan rivayetler sihhat dereceleri ile birlikte nakledilmiştir. Rivayetlerin sihhatine dair verilen bilgiler sadedinde göze çarpan hususlar şöyledir:

1. Buhârî ve Müslim'in tek başına ya da birlikte naklettiği rivayetlerin sonunda genellikle sadece (رواه البخاري), (رواه مسلم), (رواه الشيخان) ifadeleri görülmektedir. Bu durum, müellifin, söz konusu eserlerdeki tüm rivayetlerin mutlak problemsiz olduğu kanaatini benimsemiş olduğunu düşündürür de bir rivayetin akabindeki "Bu rivayet, Sahîhayn'da yer alsa da pek çok sebeple muztaribdir. Bu konuda, her biri tartışmaya açık olan başka rivayetler de vardır."⁵⁶ açıklaması, aslında Buhârî ve Müslim rivayetlerinin de bir değerlendirme sürecine tabi tutulduğunu göstermektedir.
2. Müellif Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Tirmizî, Taberî (öl. 310/923), İbn Huzeyme (öl. 311/924), İbn Ebû Dâvûd (öl. 316/929), Tahâvî, Ebû Hâtîm er-Râzî (öl. 277/890), İbnü's-Seken (öl. 353/964), İbn Hibbân, Taberânî, Dârekutnî, Hattâbî (öl. 388/998), Hâkim, Beyhakî, İbn Hazm (öl. 456/1064), Beğâvî (öl. 516/1122), İbnü'l-Kattân (öl. 628/1231), İrâkî (öl. 806/1404), Takiyyüddîn es-Sübkî (öl. 756/1355), Zeylaî (öl. 762/1360), Heysemî (öl. 807/1405), İbn Hacer (öl. 852/1449) ve Suyûtî (öl. 911/1505) gibi âlimlerin tashîh, tahsîn ya da taz'îflerine bazen itimad⁵⁷ bazen de itiraz etmiştir.⁵⁸ Bazen de herhangi bir âleme atıfta bulunmayarak kendi değerlendirmesini paylaşmış; bunların bir kısmının gerekçelerini de ta'lik kısmında beyan etmiştir. (إسناده (وهو معلول), (إسناده (وهو مرسل جيد), (إسناده ليس بالقوي), (مرسل جيد), (إسناده لين), (في إسناده قوي), (إسناده مرسل قوي), (إسناده مقال), (إسناده مقال) gibi ifadeler⁵⁹ kullanılan rivayetlerde de detaylı açıklama ta'lik kısmında yer almaktadır. İsnadına vakıf olmadığı rivayetler hakkında ise (لم أظفر بإسناده) diyerek muhaddislerin söz konusu rivayet hakkındaki görüşlerine yer vermiştir.⁶⁰

Eserde müellifin rivayetleri ağırlıklı olarak isnad tenkidine, bazen de hem isnad hem muhteva tenkidine⁶¹ ya da sadece muhteva tenkidine⁶² tabi tutarak eleştirdiği görülmektedir. Ayrıca sihhat değerlendirmelerinde ilgili diğer rivayetler de göz önüne alınarak, değerlendirme süreci bütüncül bir şekilde yürütülmüştür. Bazı bâbların sonunda, konuyla ilgili delil olmaya elverişli olmayan başka rivayetlerin bulunduğu dikkat çekilmesi, ta'lik kısmında ise söz konusu rivayetlerin her birinin sihhat bakımından değerlendirilmesi;⁶³ bazı rivayetlerin

37 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 64.

38 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 142.

39 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 142.

40 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 195.

41 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 231.

42 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 231.

43 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 252.

44 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 184, 185, 186, 197, 250.

45 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 247.

46 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 224, 226, 247.

47 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 108, 141, 155, 154, 159, 181, 217.

48 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 220.

49 *Âsaru's-sünen*'in kaynakları arasında yer almamakla birlikte, müelliflerin fikhî anlayışının tespitine imkân sağlayan fikhî istinbatların rivayet ve bâb başlıklarına yansıtılması uygulamasının, İbnü'l-Harrât el-İşbîlî'nin (öl. 582) ahkâma dair eserlerinde de görüldüğü aktarılmaktadır. Bk. Kesgin, *Ahkâm Hadisleri*, 122.

50 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 92, 102.

51 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 137, 159, 243.

52 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 159.

53 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 79, 95, 174.

54 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 19. Ayrıca bk. Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 64, 239, 268.

55 Atıkkurrahman, *el-Muḥaddisü'l-kebir*, 190-195.

56 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 146-153.

57 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 12, 15, 22, 32, 36, 37, 41, 42, 45, 47, 52, 53, 68, 70, 120, 122, 126, 132, 134, 135, 142, 155, 156, 160, 162, 168, 176, 180, 197, 198, 213, 242, 244, 253, 262, 277, 278, 280.

58 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 187, 193, 212.

59 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 22, 121, 122, 212, 63, 115, 231, 250, 274, 257, 58, 209, 271, 272, 275, 27, 60, 189, 206.

60 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 35, 206.

61 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 25, 125, 224.

62 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 78.

63 Nîmevî, *Âsaru's-sünen*, 210, 237.

zayıf bile olsa birbirini desteklediğine ve bunun rivayete konu olan şeyin varlığına⁶⁴ ya da olayın gerçekleştiğine delil olduğuna dikkat çekilmesi,⁶⁵ şahid veya mütâbi' rivayetlere atıf yapılması⁶⁶ bunu göstermektedir.

Nîmevî'nin sıhhat değerlendirmelerinde iddialı olduğunu göstermesi açısından şu örnek önem arz etmektedir: Bilindiği üzere imamın arkasında kıraat etmenin gerekli olup olmadığı meselesi Hanefîler ile ehl-i hadîs arasında ihtilafı bir konudur. Eserde Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Buhârî tarafından (*Cüz'ül-Kirâe*'de) rivayet edilen ve "imamın arkasında kıraatin gerekliliğine" delalet eden bir rivayet bulunmaktadır. Nîmevî, bu rivayetin üç sebepten⁶⁷ dolayı illetli olduğunu düşünmekte ve söz konusu rivayete dair şöyle demektedir: "Böylelikle bu hadisin hasen ya da hasene yakın olduğunu iddia edenin görüşü geçersiz olmuştur. Bu hadis, imamın arkasında kıraat(in gerekliliğini) benimseyenlerin en güçlü ve en açık delillerindedir. Bu rivayetin zayıflığına müteahhirün bir yana mütekaddimün âlimlerin bile aklına gelmeyen güçlü delillerle açıkladım. O halde bu delilleri hifz et ve aklında tut."⁶⁸

2.3. Râvîler İle İlgili Açıklamalar

Müellifin râvîler hakkındaki açıklamalarına bakıldığında künye veya nisbeleriyle anılan râvîlerin isimlerini açıklaması⁶⁹, isnadda yer alan müdellis râvîleri göstermesi⁷⁰, sika olduğunu ifade ettiği râvîler hakkında bilgi vermesi⁷¹, hadiste meçhul olan râvîleri belirtmesi⁷², meçhul olduğu söylenen bazı râvîlerin sika olduğunu izah etmesi⁷³ ya da râvîden cehâletin kalktığını delillendirmesi⁷⁴, hocasından rivayette teferrüd ettiği söylenen bir râvînin aslında teferrüd etmediğini ispat etmeye çalışması⁷⁵ gibi hususlar görülmektedir. Ayrıca müellifin, İbn Hacer'in bir râvî hakkındaki ifadelerini değerlendirdikten sonra, daha detaylı bilginin kendi risalesi olan *el-Hablû'l-Metîn*'den öğrenilebileceğine işaret etmesinden, diğer eserlerinde de râvî açıklamalarına önem verdiği anlaşılmaktadır.⁷⁶

2.4. Fikhî Açıklamalar

Âsârû's-sünen ve ta'liklerindeki fikhî değerlendirmeler, isnad ve cerh-ta'dîl değerlendirmelerine nispetle hayli azınlıktadır. Zira eserin amacı rivayetlerden istinbat edilen hükümleri aktarmak ve fikhî tartışmalara girmek değil, Hanefîlerin görüşlerine mesned olan ya da onların delil olarak kullanmadığı rivayetleri hadis tekniği açısından değerlendirmek ve böylelikle mezhebi teyit etmektir. Bununla birlikte rivayetlerin sonunda (يستفاد) fiili ile başlayan cümlelerle rivayetten anlaşılan hususa dikkat çekilmiş⁷⁷, birtakım rivayetlerin hangi mezhep imamı için delil olduğu ifade edilmiş⁷⁸, hem bazı rivayetlerin akabinde⁷⁹ hem de ta'lik kısmında rivayetin delâlet ettiği hükme dair kısa açıklamalar yapılmıştır.⁸⁰ Ayrıca rivayetin delâleti konusunda katılmadığı bir yaklaşımı naklettikten sonra "Oysa iyice etüd edildiğinde/وأما عند الإمعان" diye başlayarak kendi görüşünü aktarmış ve paragrafı "O halde (bunu) kavra!" ikazı ile sonlandırmıştır. Bu ikaz *İ'lâû's-sünen*'de de oldukça sık görülmektedir.⁸¹

2.5. Rivayetleri Anlama İle İlgili Hususlar

Anlama çabası içerisine girmeden önce, anlayan özne, doğru metne sahip olmak zorundadır. Doğru metni elde etmek/inşa etmek için ise metin tenkidi yapmak gerekmektedir. Şâz ve müdrec ifadelerin ya da tashîf ve tahrife uğramış kelimelerin tespiti hadis âlimlerinin bu noktadaki çabalarına örnektir. Nîmevî de bu bağlamda şâz⁸² ve müdrec⁸³ ifadelere dikkat çekmiş; bazı eserlerin matbu nüshalarını yazma nüshalarıyla mukayese ederek kendi kanaatine tashîf olması muhtemel ifadeleri beyan etmiştir.⁸⁴

Eserde rivayetleri anlama ile ilgili zahiren çelişkili görünen bazı rivayetleri anlamada cem' ve telif yöntemine başvurulması,⁸⁵ zahirî manası diğer naslara aykırı olan bir hadisin nasıl anlaşılması gerektiğinin açıklanması,⁸⁶ garîb lafızlar⁸⁷ ve mekân isimleri⁸⁸ hakkında bilgi verilmesi; "القريّة" kelimesinin bir rivayette "şehir" anlamında kullanıldığını ispat etmek amacıyla kelimenin bu anlamdaki kullanımına Kur'an-ı Kerîm'den örnek verilmesi ve muhtelif sözlüklerden deliller getirilmesi,⁸⁹ bazı rivayetlerin sonunda (وفي رواية له) ifadesi kullanılarak aynı

64 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 279.

65 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 14.

66 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 59, 63, 122, 173, 204, 278.

67 Bu üç sebep kısaca şöyle ifade edilebilir: 1. Isnadında yer alan Mekhûl ed-Dimeşkî'nin (öl. 112/730), tedlis yapan bir ravi olması ve bu hadisi mu'an'an olarak rivayet etmesi: Müellif, Zehebî'nin (öl. 748/1348) *Mizânî* ve *Tabakâtü'l-Huffâz*'ından Mekhûl hakkında bazı bilgiler naklettikten sonra Mekhûl'ün tedlis ve sahabeden çokça irsal yaptığının sabit olduğunu ifade etmiş; bu hadisi, sahabeden Mahmud b. er-Rebî'den mu'an'an olarak rivayet ettiğini, hadisi Mahmûd'dan duyduğunu ya da Mahmûd'un kendisine sözlü olarak rivayet ettiğini açıklamadığını söylemiştir. Buhârî'nin de aynı noktaya temas ettiğini aktarıldıktan sonra, Müdellis bir ravinin an'ane yoluyla yaptığı rivayet ile tedlis şüphesinden dolayı ihticâc edilemeyeceğini söyleyerek konu hakkında İbn Salâh (öl. 643/1245), Nevevî (öl. 676/1277) ve İbn Hacer'in (öl. 852/1449) görüşlerine yer vermiştir. 2. Isnadının muztarib olması: Müellife göre Mekhûl bu hadisi çeşitli şekillerde nakletmiştir. Bir kez mürsel olarak (عن عباد بن الصامت), bir kez (عن عباد بن محمود بن محمود عن عباد), diğer bir kez (عن محمود بن عباد) şeklinde, pek çok kez de (عن محمود بن الصامت) şeklinde rivayet etmiştir. Mekhûl son rivayetinde Mahmûd ve Ubâde arasına Ebû Nu'aym isimli bir başka raviyi dâhil etmiştir. Dolayısıyla bu hadisin isnadı muztaribdir. İztirab ise hadisin zayıf olmasına sebep olur. 3. Mekhûl'ün ravileri içerisinde hadisi sadece Muhammed b. İshâk, Mekhûl > Mahmud b. er-Rebî > Ubâde şeklinde rivayet etmiştir. Muhammed b. İshâk'ın teferrüd ettiği hadislerle ihticâc edilmez. Her üç gerekçenin detayı için bk. Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 83-85.

68 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 85.

69 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 43, 95, 98, 99, 190, 209, 241.

70 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 81, 188, 199, 226, 228.

71 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 208.

72 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 255.

73 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 279.

74 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 259.

75 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 222.

76 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 107.

77 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 56, 103, 126.

78 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 8.

79 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 34, 47, 49.

80 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 156.

81 Sadece birinci ciltteki kullanımlarından bazıları için bk. Zafer Ahmed et-Tehânevi, *İ'lâû's-sünen* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2001), 2/40, 51, 69, 86, 98, 109, 125, 154, 167, 177.

82 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 50, 51, 72, 75, 76, 156, 181, 222, 247, 270.

83 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 95, 176, 209.

84 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 72, 75, 97, 113, 195, 237.

85 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 47, 69, 110, 198, 227, 236.

86 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 12.

87 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 186, 22.

88 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 11, 232, 233-34, 236.

89 Nîmevî, *Âsârû's-sünen*, 233.

kaynaktaki diğer rivayette yer alan ek bilgiye dikkat çekilmesi;⁹⁰ kaynaklardan birinde diğerine göre “ziyade” lafızlar var ise rivayetin akabinde yer verilmesi⁹¹ hususları göze çarpmaktadır. Ayrıca metin-şerh-hâşiye geleneğimizde çokça görülen ve muhatabın zihnine gelebilecek olan mukadder sorulara ya da müellifin ifadelerine yapılabilecek muhtemel itirazlara cevap vermek için kullanılan (... فان قلت... قلت...) ya da (فان قال قائل... قلت...) şeklindeki üsluba eserde de rastlanmaktadır.⁹²

2.6. Kaynak Tenkidi ve İtirazlar

Hadis tenkidi konusunda uzman olduğu ifade edilen Nîmevî, *Âsâru's-sünen*'deki rivayetlerin kritiğini yaparken, tasnif döneminden kendi dönemine kadar Buhârî,⁹³ Ebû Dâvûd,⁹⁴ İbn Kuteybe (öl. 276/889),⁹⁵ Ebû Hâtım er-Râzî,⁹⁶ Dârekutnî,⁹⁷ Hâkim,⁹⁸ Beyhakî,⁹⁹ İbn Abdülber en-Nemerî (öl. 463/1071),¹⁰⁰ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (öl. 543/1148),¹⁰¹ İbnü'l-Kattân,¹⁰² Mecdüddîn İbn Teymiyye (öl. 652/1254),¹⁰³ Nevevî (öl. 676/1277),¹⁰⁴ Zehebî (öl. 748/1348),¹⁰⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350),¹⁰⁶ Zeylaî,¹⁰⁷ İrâkî,¹⁰⁸ İbn Hacer¹⁰⁹ ve Şevkânî'den (öl. 1250/1834)¹¹⁰ oluşan on sekiz âlimin bazı mülahazalarına itiraz etmiş ve bu itirazları da isimlerini tasrih ederek yöneltmiştir. Doğruluğu/yanlışlığı ya da özgünlüğü ayrıca tahlil edilebilecek olmakla birlikte itirazlara genel olarak bakıldığında bazı hususlar dikkat çekmektedir.

- Müellifin eleştiri yönelttiği âlimler, kendinden önce yaşayan; hadis ve fıkıh literatürüne damga vuran uzman simalardır. Söz gelimi mütekaddim ve müteahhir dönemde hem rivayet hem de râvî değerlendirmeleri konusunda otorite kabul edilen Buhârî ve İbn Hacer'e isimlerini anarak itiraz yöneltebiliyor olması müellifin bir tenkit kültürüne sahip olduğunu göstermektedir. *Nasbu'r-Râye* isimli çalışmasıyla ahkâm literatürüne önemli bir eser kazandıran Hanefî fakih Zeylaî'nin mezhep içerisinden bir sima olarak bu isimler arasında yer alması da bu hususu teyit eder niteliktedir.¹¹¹
- Müellif itirazlarda sert denebilecek bir üslup benimsememiştir. Ayrıca kendinden önce yaşayan on sekiz âlime isimlerini anarak eleştiri yöneltirken, bir yerde geçen “*kendilerini ehl-i hadîs olarak isimlendiren zâhir ehli*”¹¹² ifadesi dışında şahıs ya da ekol olarak ehl-i hadîs anmaması da dikkat çekicidir. Ancak sıhhat değerlendirmeleri sadedinde sözü uzattığını düşündüğü bir yerde geçen “*Bu konuda sözü uzattık. Çünkü bazıları bütün gücüyle... hadisindeki illeti gidermeye çabalamaktadır*” vurgusu, meseleleri, ismen anmasa da farklı görüşte olan âlimlerin görüşlerini dikkate alarak tartıştığını göstermektedir.
- Nîmevî, itirazlarını ve kanaatlerini serdettikten sonra “*الله أعلم بالصواب*”¹¹³ “*الله أعلم*”¹¹⁴ “*الله أعلمه أحكم*”¹¹⁵ “*الله أعلم وعلمه أتم*”¹¹⁶ “*الله أعلم وعلمه أتم*”¹¹⁷ “*الله سبحانه أعلم وعلمه أتم*”¹¹⁸ gibi ifadelerle kendi görüşünün mutlak doğru olmadığına, sınırsız ve mutlak doğru olanın ilm-i ilâhî olduğuna dikkat çekmiştir.

2.7. Hadis Literatürü ile İrtibat

Âsâru's-sünen'deki 1113 rivayet tespit edebildiğimiz kadarıyla 45 kaynaktan seçilmiştir.¹¹⁹ Rivayetler kaynağına nispet edilirken, (روى) fiiliyle birlikte a) الجماعة gibi bazı kavramlar, b) sadece musannif ismi, c) musannif ismi ve eser isminin bir-iki kelimesi ya da tamamı zikredilmiş; kaynakları ifade eden herhangi bir rumuz ise kullanılmamıştır.

Talıklar de de oldukça fazla eserden istifade edilmiştir. Müellifin *Âsâru's-sünen*'i telif için Mısır, Anadolu ve Haremeyn-i Şerîfeyn gibi farklı beldelere gitmesi gerektiğini söylemesi ve “*Bırak Hindistan'ı Araplar'da bile bulunmayan bazı yazma nüshalar elde ettim*”¹²⁰ ifadesi, eserin telifine verilen önemi göstermekle birlikte kaynak bakımından zenginliğine de işaret etmektedir. Atıf yapılan toplam 125 kaynağın türlerine göre dağılımına bakıldığında ilk beş sırada rical bilgisine dair eserler, rivayet kitapları, şerh eserleri, Hanefî fıkıh eserleri,

90 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 51, 252, 263, 270.

91 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 29, 37, 51, 57, 143, 183, 244, 264, 266, 267.

92 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 59, 60, 93, 103, 106, 160.

93 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 112, 114, 115.

94 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 172-173.

95 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 244.

96 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 112, 243.

97 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 96, 97, 112.

98 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 113.

99 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 14, 277.

100 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 206.

101 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 243.

102 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 112.

103 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 162, 196.

104 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 240.

105 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 76-77.

106 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 130.

107 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 12, 36.

108 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 193.

109 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 67, 107, 122, 187.

110 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 245.

111 Müellifin klasik dönem âlimlerine yönelttiği tenkitlerin değerlendirilmesi, bu çalışmanın sınırlarını aşacağı düşüncesiyle ayrı bir çalışmaya bırakılmıştır.

112 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 237.

113 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 23.

114 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 35.

115 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 207.

116 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 193.

117 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 85.

118 Nîmevî, *Âsâru's-sünen*, 239.

119 Bu eserlerin kronolojik sıralaması şöyledir: *el-Muvaftâ*, Malik b. Enes (öl. 179/795); *el-Âşâr*, Muhammed b. Hasan Şeybânî (öl. 189/805); *el-Müsned*, Şâfiî; *el-Muşannef fi'l-hadîs*, Abdürrezzâk es-San'ânî (öl. 211/826-27); *el-Müsned*, Abdullâh b. ez-Zübeyr el-Humeydî (öl. 219/834); *es-Sünen*, Saîd b. Mansûr (öl. 227/842); *el-Müsnedü'l-kebir*, Müsedded b. Müserhed (öl. 228/843); *el-Muşannef fi'l-eḥâdîs*, İbn Ebû Şeybe (öl. 235/849); *el-Müsned*, Ahmed b. Hanbel; *Müsned*, Ahmed b. Menî (öl. 244/858-59); *el-Müsnedü'l-kebir*, Abd b. Humeyd (öl. 249/863-64); *el-Câmi'u's-şâhih*, *el-Edebü'l-müfred*, *Ḥalku ef'âli'l-ibâd*, *Ref'u'l-yedeyn fi's-şalât*, Buhârî; *el-Câmi'u's-şâhih*, Müslim; *Târîhu'l-Medineti'l-münevver*, İbn Şebbe (öl. 262/876); *es-Sünen*, İbn Mâce (öl. 273/887); *el-Merâsîl*, *es-Sünen*, Ebû Dâvûd; *es-Sünen*, Tirmizî; *el-Müsned*, Bezzâr (öl. 292/905); *Müsned*, Ahmed b. Ali el-Mervezî (öl. 292/905); *Kıyâmu'l-leyl*, Muhammed b. Nasr el-Mervezî (öl. 294/906); *Kitâbu's-şiyâm*, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî (öl. 301/913); *es-Sünen*, Nesâî; *el-Müsned*, Ebû Ya'lâ el-Mevsilî (öl. 307/919); *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, Taberî; *es-Sahîh*, İbn Huzeyme; *el-Müsned*, Muhammed b. İshâk es-Serâc (öl. 313/925); *Şerhu me'ânî'l-âşâr*, *Şerhu müşkilî'l-âşâr*, Tahâvî; *es-Sihâh*, İbnü's-Seken; *el-Müsnedü's-şâhih*, İbn Hibbân; *el-Mu'cemu's-şâgîr*, *el-Mu'cemu'l-evşâf*, *el-Mu'cemu'l-kebir*, *el-Müfred fi'd-duâ*, *Müsnedü's-şâmiyyîn*, Taberânî; *es-Sünen*, Dârekutnî; *el-Müstedrek 'ale's-Şâhihayn*, Hâkim; *el-Hilâfiyyât beyne's-Şâfi'i ve Ebî Hanîfe*, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âşâr*, Beyhakî; *Târîhu medineti Dimaşk*, Ebû'l-Kâsim İbn Asâkir (öl. 571/1176).

120 Atıkkurrahman, *el-Muḥaddîsü'l-kebir*, 185.

mustalahu'l-hadis ve ulûmu'l-hadis eserlerinin sayısı dikkat çekmektedir. Hem sayı bakımından en fazla olan hem de en çok atıf yapılan tür ise rical bilgisine dair eserlerdir. Hanefîlerin hadise muhalefet ettiği kabulünün gerçeği yansıtmadığını ortaya koyma amacıyla olduğunu söyleyebileceğimiz eserde, rical kitapları başta olmak üzere bu tür kaynakların merkeze alınması, meselelere, ehl-i hadîsin de itibar ettiği kaynaklar üzerinden cevap verebilme çabasını göstermesi açısından önemlidir. Nîmevî'nin bu bağlamda bir ifadesi olmamakla birlikte, Tehânevî'nin ifadeleri böyle bir çabayı teyit eder niteliktedir.¹²¹

Ta'liklerdeki kaynak verme yöntemine bakıldığında kavramların kullanılmadığı ve bir âlimin ismiyle birlikte eser isminin -bazen ihtisar edilecek de olsa- verildiği görülmektedir. Bununla birlikte Tehânevî'nin, müellifin hadislerin cem'ine dair yaptığı bir açıklamanın Tahâvî'den alıntı olduğunu aktarması,¹²² bilginin kaynağına nispetinde bir hassasiyet taşımakla birlikte tüm alıntılarının kaynağının belirtilmediğini göstermektedir. Yapılan nakillerin sonunda (انتهى) ya da (انتهى كلامه) ifadelerinin kullanımına özen gösterilmesi de alıntılarının nerede bittiğini tespit için kolaylık sağlamaktadır. Buradan hareketle, Nîmevî'nin bilginin kontrol edilebilirliğini önemseydiği ve eserden kolayca istifade edilmesini amaçladığı söylenebilir.

Bütün bu özellikleriyle *Âsârû's-sünen*, kendisinden sonra telif edilen ve modern dönem ahkâm hadisleri edebiyatının en kapsamlı çalışması olarak vasıflandırılabilir. *İ'lâû's-sünen*'in kaynaklarından biri olması¹²³ nedeniyle de dikkat çekmektedir. *İ'lâû's-sünen* müellifi Tehânevî'nin râvîlerle ilgili malumat sunarken cerh-ta'dîl müellifleri haricinde istifade ettiği isimler arasında Nîmevî'nin adını da zikrettiğinin tespit edilmesi,¹²⁴ "farklı görüş sahiplerine karşı yollarını takip ettiği kimseler" arasında Nîmevî'yi de sayması,¹²⁵ ve Nîmevî'ye yöneltilen eleştirilere cevap vermesi bu durumu göstermektedir.¹²⁶

Nitekim Tehânevî'nin *İ'lâû's-sünen*'de *Âsârû's-sünen* ve ta'liklerinden yararlandığına veya Nîmevî'nin telif üslûbundan etkilendiğine dair örnekler var mıdır? sorusunun izini sürdüğümüzde şu örneklerle karşılaşılmaktadır: Tehânevî;

- Nîmevî'ye ait sıhhat değerlendirmelerini dikkate almıştır: Pek çok rivayetin sonundaki "صححه النيموي في (أثار السنن)"¹²⁷ "فالحديث صحيح، صححه النيموي في (أثار السنن)"¹²⁸ "وإسناده صحيح (أثار السنن)"¹²⁹ "وإسناده صحيح (أثار السنن)"¹³⁰ "وقال النيموي إسناده حسن"¹³¹ "إسناده مرسل قوي (أثار السنن)"¹³² "إسناده لا بأس به (أثار السنن)"¹³³ ifadeleri bunu göstermektedir.
- Nîmevî'nin ulaştığı sonuçları araştırmış, bilgi elde edemediği durumda sorumluluğun ona ait olduğunu ifade etmiştir.¹³⁴
- Nîmevî'ye ait sıhhat değerlendirmelerinin sebebi üzerinde düşünmüş ve katılmadığı hususları belirtmiştir.¹³⁵
- Nîmevî'nin ulaştığı sonucu desteklediğini düşündüğü karîneye dikkat çekmiştir.¹³⁶
- Nîmevî'nin hadislerin cem'i hakkındaki bir açıklamasının kaynağına dikkat çekmiş ve bir anlamda tahrîc yapmıştır.¹³⁷
- Müellifin yöntem ya da ifadelerinin sebebini tespit edemediği yerlerde ise "لا أدري" ifadesini kullanmıştır.¹³⁸
- Nadiren de olsa ayrıntılı bilgi isteyenlerin *Âsârû's-sünen*'e başvurması gerektiğini ifade etmiştir.¹³⁹
- Nîmevî'nin cümle sonlarında ikaz amacıyla kullandığı "فافهم" ifadesi Tehânevî tarafından da sıkça kullanılmıştır.¹⁴⁰

Ayrıca Tehânevî'nin Fatîha'dan sonra "âmin" in sessiz söylenmesi hakkındaki bir eserinin isminin (*el-Kavlü'l-metîn fi'l-ihfâ'i bi-âmîn*), Nîmevî'nin aynı konudaki eserinin ismi (*el-Hablü'l-metîn fi'l-ihfâ'i bi-âmîn*) ile neredeyse aynıdır.¹⁴⁰

SONUÇ

Âsârû's-sünen ve ta'likleri analiz edilerek hem eser ve müellifine hem de eserin telif edildiği dönemin karakterine ilişkin şu tespitlere ulaşılmıştır:

- Âsârû's-sünen*, ehl-i hadîsin Hanefîler'e yönelik söylemleri karşısında toplumu, özellikle de Hanefî çevreyi doğru bilgiyle buluşturma motivasyonu kaleme alınmış bir ahkâm hadisleri eseridir. Ehl-i hadîsten bazı âlimlerin itirazları sonrasında eser üzerine kaleme alınan ta'likler ise ulemaya hitap eden akademik bir çalışma olarak değerlendirilmelidir. Ta'liklerde ehl-i hadîse onların diliyle karşı argüman üretme çabası baskındır. *İ'lâû's-sünen*'in de benzer bir kaygıyla telif edildiği göz önüne alınırsa, ilgili dönemde eserlerin bazılarında, toplumu yönlendirme hedefinin, ehl-i hadîse kendilerini açıklayabilme ve mezhebî görüşleri savunma kaygısının varlığı eser telifinde somut bir gerekçe olarak belirmektedir.
- Âsârû's-sünen*'de Hanefîlerin görüşlerine delil olan rivayetlerle birlikte onlarca kabul edilmeyen ve ihticâca elverişli görülmemeyen rivayetlere de yer verilmiş olması, tasnif dönemindeki bazı eserlerde görülen olumsuzlama yönteminin kullanıldığını göstermektedir.

121 Bk. Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 6/2408.

122 Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 4/ 1749.

123 Muhammet Ali Tekin, *Zafer Ahmed Osmâni Tânevî ve Hadisçiliği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020) 167, 169.

124 Tekin, *Tânevî ve Hadisçiliği*, 162.

125 Tekin, *Tânevî ve Hadisçiliği*, 182. Tehânevî burada karşı görüşte olanları (kendi ifadesiyle hasmı) ilzâm ederken Aynî, İbnü't-Türkmânî ve Nîmevî'nin çokça kullandığı bir usûl kaidesinden bahsetmekte; aynı kaideyi kendisinin de aynı gerekçeyle kullandığını ve mezkûr isimlere tâbi olduğunu ifade etmektedir. Bk. Tehânevî, *Kavâ'id fi 'ulûm'l-hadîs*, thk. Abdulfettah Ebu Gûdde (Kahire: Dâru's-Selâm, 2000), 347.

126 Bk. Tekin, *Tânevî ve Hadisçiliği*, 185; Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 5/1975; 6/2408.

127 Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 5/1878.

128 Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 2/798. Benzerleri için bk. 2/810, 812, 813, 814, 834, 864, 874; 3/1121, 1125, 1537; 4/1755, 1758.

129 Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 2/596.

130 Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 5/2042. Benzerleri için bk. 2/771, 928; 3/1125; 4/1510, 1742, 1759.

131 Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 1/164; 5/1945.

132 Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 2/2222.

133 Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 6/2690.

134 Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 5/2236. Benzerleri için bk. 2/688; 5/1953.

135 Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 2/68.

136 Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 4/1974.

137 Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 5/2223; 2/809.

138 Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 1/273, 277. Tehânevî de Kevserî gibi "*Âsârû's-sünen*" ismini ta'likleri de içine alacak şekilde kullanmaktadır.

139 Birinci ciltteki kullanımlarından bazıları için bk. Tehânevî, *İ'lâû's-sünen*, 1/40, 51, 69, 86, 98, 109, 125, 154, 167, 177.

140 Bk. Ebubekir Sifil, "Zafer Ahmed Tehânevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/68.

Bu durum, ilgili dönemde literatürün bazı örneklerinde, “telif sebebi telif usulüne etki etmiştir” şeklinde bir tespit yapmamıza imkân sağlamaktadır.

3. *Âsâru's-sünen*'in genelde hadis, özelde ahkâm literatürünün bazı önemli örnekleriyle; senedlerin kısaltılması, kaynak gösteriminde bazı kavramların kullanılması, rivayetlerin akabinde sıhhat derecelerinin belirtilmesi, Hanefiler ile diğer mezheplerin kanaatlerine delil teşkil eden rivayetlerin birlikte aktarılması, fikhî çıkarımların bâb başlıklarına yansıtılması gibi metodik noktalarda benzeştiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte kendine has özellikler taşıyan *Âsâru's-sünen*'i orijinal tasnif üslubuna sahip bir eser olarak değerlendirmek mümkündür. Buradan hareketle, ilgili dönemde bazı müelliflerin, geçmiş birikimden istifade ederek kendi tarzlarını oluşturdukları söylenebilir.
4. Nîmevî'nin aralarında Buhârî ve İbn Hacer'in de yer aldığı klasik dönemdeki pek çok âlime karşı görüşlerini ifade ederek ilmi tenkit yöneltmesi bu dönemdeki âlimlerden bazılarının tenkit kültürüne sahip olduğunu göstermektedir.
5. *Âsâru's-sünen* ve ta'liklerinde isnad analizleri ağır basmakta; müellif de isnad analizleri sonucunda bazı rivayetlerin sıhhat durumuna ilişkin kanaatini belirtmektedir. Bu durum, H. 12. asır sonrasında telif edilen literatür örneklerinden birine odaklandığımızda dahi isnad analizi ön plana çıkan eserlerin varlığını ve hadislerin sıhhati konusunda bu dönemde de içtihat edildiğini göstermektedir.
6. Tehânevî'nin, Nîmevî'nin ilmî konuları tartışma yönteminden ve telif usulünden etkilendiği görülmektedir. Ancak yukarıda aktarılan tespitler, “Tehânevî'nin *İ'lâû's-sünen*'in arka planında bir Nîmevî/*Âsâru's-sünen* vardır” gibi bir çıkarım yapmaya imkân verecek yeterlikte de değildir. *Âsâru's-sünen* ve *İ'lâû's-sünen* mukayese edilerek yapılacak olan bir çalışma, her iki müellif ve eser arasındaki ilişkinin mahiyetinin daha doğru anlaşılmasına imkân verecektir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir– A.K., S.K.; Tasarım – A.K., S.K.; Denetleme – A.K., S.K.; Kaynaklar – A.K., S.K.; Malzemeler – A.K., S.K.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi – A.K., S.K.; Analiz ve/veya Yorum – A.K., S.K.; Literatür Taraması – A.K., S.K.; Yazıyı Yazan – A.K., S.K.; Eleştirel İnceleme – A.K., S.K.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmişlerdir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - A.K., S.K.; Design - A.K., S.K.; Supervision - A.K., S.K.; Resources - A.K., S.K.; Materials - A.K., S.K.; Data Collection and/or Processing - A.K., S.K.; Analysis and/or Interpretation - A.K., S.K.; Literature Search - A.K., S.K.; Writing Manuscript - A.K., S.K.; Critical Review - A.K., S.K.

Declaration of Interests: The authors have no conflicts of interest to declare.

Funding: The authors declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Atıkkurrahman, Dr. Muhammed. *el-Muḥaddisü'l-kebir eş-Şeyḫ Zâhir Aḥsen Şevḫ en-Nîmevî ḥayâtuhu ve âşâruhu fi'l-ḥadîs*. New Azimabad Colony-Patna: Merkezü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, 2011.
- Aydınlı, Abdullah. “Ehl-i hadîs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/507-508. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Behlevî, Muhammed Abdullah b. Müslim el-. *Edilletü'l-ḥanefiyye mine'l-eḥâdîsi'n-nebeviyye 'ale'l-mesâilil-fikhiyye*. Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 2007.
- Brockelmann, C. “Begavî”, *İslâm Ansiklopedisi*. 2/449. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1979.
- Büyükmutu, Mehmet. *Muhammed Abdülhayy el-Leknevî'nin Hayatı, Eserleri ve Fıkıh İlmindeki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Daudî, Zaferullah. *Şah Veliyyullah Dehlevî'den Günümüze Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Demirci, Selim. *Tibî'nin Mişkât Şerhi ve Hadis Literatüründeki Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Fihrisü'l-ḥizâneti't-teymûriyye. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1947.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Bulûḡu'l-merâm min edilleti'l-aḥkâm*. thk. Mâhir Yâsin el-Fahl. Riyad: Dâru'l-Kabes, 2014.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifin*. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- Kesgin, Salih. *Ahkâm Hadisleri Mahiyet, Tarihsel Süreç ve Literatür*. Samsun: Üniversite Yayınları, 2016.
- Kevserî, Muhammed Zâhid el-. *Maḳâlâtü'l-Kevserî*. Kâhire: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, ts.
- Nîmevî, Muhammed b. Ali en-. *Âşâru's-sünen ma'a't-Ta'likî'l-ḥasen*. Karaçi: Meclisü'd-Da'Ve ve't-Tahkîki'l-İslâmî, 2019.
- Nîmevî, Muhammed b. Ali en-. *Âşâru's-sünen ma'a't-Ta'likî'l-ḥasen ve ta'likî't-Ta'lik*. thk. Mevlânâ Feyz Ahmed. Multan: Mektebe İmdâdiye, ts.
- Özcan, Azmi. “Dârülulûm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/553. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Özcan, Azmi. “Firengî Mahal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/132-133. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Özşenel, Mehmet. “Mübârekrûrî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/429. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Özşenel, Mehmet. “Nezîr Hüseyin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/73. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Özşenel, Mehmet. *Pakistan'da Hadis Çalışmaları*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 2014.
- Sıddîki, Esrâru'l-Hakk es-. “Alâmu'l-muḥaqqıḳîn fi vilâyeti Bihâr ve cühûduhum fi neşri't-türâsi'l-'arabiyyi'l-İslâmî”. *Naqeebulhind*. Erişim 11 Ekim 2022. <http://naqeebulhind.hdc.in/3-2/>
- Sıfîl, Ebubekir. “Zafer Ahmed Tehânevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/68. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Tehânevî, Zafer Ahmed et-. *İ'lâû's-sünen*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 2001.
- Tehânevî, Zafer Ahmed et-. *Ḳavâ'id fi 'ulûmi'l-ḥadîs*. thk. Abdulfettah Ebu Ğudde. Kahire: Dâru's-Selâm, 2000.
- Tekin, Muhammed Ali. *Zafer Ahmed Osmânî Tânevî ve Hadisçiliği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.

EXTENDED SUMMARY

This study deals with the work of Indian jurist and muhaddith Zahir Ahsan al-Nimawî, named *Âsâr al-sunan*, which is one of the examples of the legal hadith literature. In the research, the question of what kind of position *Âsâr al-sunan* has in the legal hadith literature was taken as a basis. The research aims to examine the nature of *Âsâr al-sunan* and its place in the literature, and to understand the characteristics of the related period's legal hadith literature in the context of *Âsâr al-sunan*. It also aims to discuss the influence of Nîmawî on Zafer Ahmad al-Tahânawî, the most influential author and work of the period, and his work *I'lâ al-sunan*.

In our study, the information about al-Nîmawî or his work *Âsâr al-sunan* has been tried to be determined from the sources of biography and *Âsâr al-sunan* himself. In the later stages of the research, a doctoral thesis prepared by Odil Khamidov, a hadith researcher from Uzbekistan, about al-Nîmawî's life and works was reached. Although there is a section about *Âsâr al-sunan* in the thesis in question, it has been seen that this information is not wide enough to allow determinations about the characteristics of a period based on them. For this reason, *Âsâr al-sunan* has been examined in detail in order to obtain comprehensive data that will reach the purpose of the research. Our study is unique because it includes many findings about *Âsâr al-sunan* that are not included in the relevant thesis and makes inferences about the characteristics of a period based on these determinations, and also has reached some conclusions about the relationship between al-Nîmawî and al-Tahânawî.

The study is a qualitative research because it takes the problem of understanding the nature of *Âsâr al-sunan* and discovering the characteristic of a period in particular of *Âsâr al-sunan*. In accordance with the purpose of the research, the data were collected by scanning *Âsâr al-sunan* and interpreted using descriptive analysis and content analysis methods, which are among the qualitative analysis methods.

As a result of our research, the following conclusions were reached:

Âsâr al-sunan is a work of hadith that was written with the motivation of bringing the society, especially the Hanafi community, together with the right information, against the "opposition to the hadith" discourse of the ahl al-hadith against the Hanafis.

The ta'liqs, which were written on the work after the objections of some scholars from the ahl al-hadith, should be considered as an academic study that appeals to the ulama. The effort to produce counter-arguments against the ahl al-hadith with their language is dominant in 'ta'liqs'. Considering that *I'lâ al-sunan* was also written with a similar concern, the existence of the aim of directing the society, to explain themselves to the ahl al-hadith and to defend their sectarian views, in some of the works in the relevant period, appears as a concrete justification in the writing of the work.

The fact that *Âsâr al-sunan* includes dozens of unaccepted and unsuitable narrations along with the narrations that prove the views of the Hanafis, shows that the negation method seen in some works of the classification/tasnif period was used. This situation allows us to make a determination as "the reason for writing a work has affected the way the work was written" in some examples of the literature in the relevant period.

It is also detected that *Âsâr al-sunan* is similar to some important examples of hadith literature in general and the legal hadith literature in particular in methodical points such as shortening the isnads, using some concepts in the reference system, expressing the degrees of soundness after the narrations, conveying the narrations that constitute evidence for the opinions of the Hanafis and other sects together, reflecting the jurisprudence inferences to the chapter titles.

However, it is possible to evaluate *Âsâr al-sunan*, which has its own characteristics, as a work with an original classification style. From this point of view, it can be said that some authors in the relevant period created their own styles by taking advantage of the past experience.

Nîmawî's scientific criticism by expressing his views against many scholars of the classical period, including Bukhari and Ibn Hajar, shows that some of the scholars of this period had a culture of criticism.

In *Âsâr al-sunan* and his ta'liqs, the isnad analysis dominates, and the author states his opinion on the soundness of some narrations as a result of the isnad analysis. This situation shows that even when we focus on one of the literature samples compiled after the twelfth century AH, there are works that stand out in the analysis of isnad and that ijtihad was also taken in this period on the authenticity of hadiths.

It is seen that al-Tahânawî was influenced by al-Nîmawî's method of discussing scientific subjects and the method of copyright. However, the above-mentioned determinations are not sufficient to allow us to make an inference like "There is al-Nîmawî/*Âsâr al-sunan* in the background of Tahânawî/*I'lâ al-sunan*". A study to be conducted by comparing *Âsâr al-sunan* and *I'lâ al-sunan* will allow a more accurate understanding of the nature of the relationship between both authors and the work.